

МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ – СОФИЯ
ФАКУЛТЕТ ПО ДЕНТАЛНА МЕДИЦИНА
КАТЕДРА ОБЩЕСТВЕНО ДЕНТАЛНО ЗДРАВЕ

Д-р Надя Цецова Аврамова

**ПРОФЕСИОНАЛНА УДОВЛЕТВОРЕНОСТ НА
ЛЕКАРИТЕ ПО ДЕНТАЛНА МЕДИЦИНА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „ДОКТОР”

Научна специалност: “Обществено дентално здраве“

Научен ръководител:

Проф. Д-р Красимира Янева-Рибагина, доктор

Рецензенти:

Проф. Д-р Сашка Попова, дм

Доц. Д-р Мария Стойкова Братойчева, дм

София, 2014 г.

МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ – СОФИЯ
ФАКУЛТЕТ ПО ДЕНТАЛНА МЕДИЦИНА
КАТЕДРА ОБЩЕСТВЕНО ДЕНТАЛНО ЗДРАВЕ

Д-р Надя Цецова Аврамова

**ПРОФЕСИОНАЛНА УДОВЛЕТВОРЕНОСТ НА
ЛЕКАРИТЕ ПО ДЕНТАЛНА МЕДИЦИНА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „ДОКТОР”

Научна специалност: “Обществено дентално здраве“

Научен ръководител:

Проф. Д-р Красимира Янева-Рибагина, доктор

Рецензенти:

Проф. Д-р Сашка Попова, дм
Доц. Д-р Мария Стойкова Братойчева, дм

София, 2014 г.

Дисертационният труд се състои от 155 страници и е онагледен с 41 таблици, 31 фигури и 3 приложения. Библиографията включва 168 литературни източници, от които 21 на кирилица и 147 на латиница.

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 17.11.2014г. от 13.30 часа в I аудитория на ФДМ – София, съгласно чл.76 и чл.77 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в МУ – София, на открито заседание на **научното жури** в състав:

Председател:

Проф. Д-р Красимира Борисова Янева-Рибагина, доктор

Членове:

Проф. Д-р Цветко Йолов Йолов, д.м.н.

Проф. Д-р Сашка Попова, д.м.н.

Доц. Д-р Крум Николов Царибашев, д.м.

Доц. Д-р Мария Стойкова Братойчева, д.м.

Материалите по защитата са на разположение в библиотеката на ФДМ – София и са публикувани на интернет страницата на МУ – София.

Забележка: В авторферата номерата на таблиците и фигурите не съответстват на номерата в дисертационния труд.

СЪ Д Ъ Р Ж А Н И Е

ВЪВЕДЕНИЕ.....	4
ЦЕЛ И ЗАДАЧИ.....	6
МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ.....	8
РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ.....	16
ЗАКЛЮЧЕНИЯ.....	45
ОБЩИ ИЗВОДИ.....	50
ПРИНОСИ.....	51
НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ И СЪОБЩЕНИЯ ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	52

*“Избери работата, която обичаш,
и тогава няма да бъдеш принуден да работиш
и един ден през живота си“
Конфуций (551 г.пр.н.е – 479 г.пр.н.е.)*

ВЪВЕДЕНИЕ

Професиите са призвание, занятие и социално положение. Практикуването на денталната професия има за цел укрепване, поддържане и възстановяване на оралното здраве и функциите на дъвкателния и говорния апарат. В този смисъл предоставянето на качествена дентална помощ е основна предпоставка за пълноценната социална реализация и качеството на живот на хората.

За да бъде осъществена тази мисия, професионалистите, ангажирани с денталните дейности, трябва да притежават редица качества, които биха спомогнали за предоставянето на достъпни и качествени дентални грижи. Изхождайки от био-психо-социалната същност на здравето, освен на техническите аспекти, съществено внимание в процеса на осигуряване на качествено дентално лечение би следвало да бъде отделено и на неговите психологически и социални характеристики. Съществени елементи на тези характеристики представляват удовлетворението на пациента от полученото лечение, както и личната професионална удовлетвореност на практикуващите дентални лекари.

По смисъла на своята същност удовлетворението от труда представя отношението, което хората имат към техните професии, както и позитивната нагласа, свързана с възможността за постигане на определени професионални цели и реализиране на настоящи очаквания или налични алтернативи.

В денталната практика степента на професионалната удовлетвореност зависи от редица фактори – персоналните характеристики на работещите, факторите на работната среда, конкретната социо-икономическа и политическа

обстановка и т.н. От практическа гледна точка интерес представлява установяването на тези фактори, които са свързани с постигането на по-висока степен на професионална удовлетвореност, както и определянето и отстраняването на онези фактори, които са източник на неудовлетворение от извършваната дейност.

В достъпната ни литература има значителен брой проучвания относно степента на професионална удовлетвореност на практикуващите дентални лекари и факторите, влияещи върху нея. В нашата страна актуалните данни по въпроса са относително малко. Това налага по-задълбочени изследвания на проблемите касаещи професионалната удовлетвореност на денталните лекари у нас. Усилията в тази насока са оправдани, тъй като това би дало възможност за подобряване условията на труд и качеството на предоставяното лечение в денталната практика.

ЦЕЛ И ЗАДАЧИ

Хипотеза на изследването

Професионалната удовлетвореност представлява сложен, многостранен психо-социален феномен, отразяващ отношението, което хората имат към техните професии. Степента на денталната професионална удовлетвореност има връзка с голям брой фактори, като подобряването на факторите на работната среда (т.нар. хигиенни фактори) намалява степента на неудовлетвореност, а наличието на т.нар. мотивационни фактори съдейства за достигане на по-високи нива на удовлетвореност в денталната практика.

Цел на изследването

Цел на изследването е установяване степента на професионална удовлетвореност на лекарите по дентална медицина в Р. България и факторите, които оказват влияние върху нея.

Задачи на изследването

За постигане на поставената цел бяха формулирани следните основни задачи:

1. Да се проучи зависимостта между професионалната удовлетвореност на денталните лекари, обхванати в наблюдението и техните социо-демографски характеристики.

1.1. Да се представят социо-демографските характеристики на лекарите по дентална медицина;

1.2. Да се анализира влиянието на социо-демографските фактори върху професионалната удовлетвореност.

2. Да се установят мотивите за избор на денталната медицина като професионална ориентация и да се изследва значението им за професионалната удовлетвореност.

3. Да се анализира зависимостта между професионалната удовлетвореност и условията на работната среда.

Условията на работната среда са конкретизирани чрез:

3.1. Вид на извършваните дейности в практиката

3.2. Възможност за консултация със специалист

3.3. Продължителност и планиране на работното време

3.4. Работа с помощен персонал

3.5. Дентална апаратура и обзавеждане

3.6. Професионално развитие

3.7. Комуникации в денталната практика

3.8. Доходи

4. Да се установят източниците на стрес в денталната практика и да се анализира зависимостта между професионалната удовлетвореност и наличието на свободно време и хоби, както и желанието за работа след пенсиониране.

5. Да се установи цялостната степен на професионална удовлетвореност на лекарите по дентална медицина, участващи в настоящото изследване.

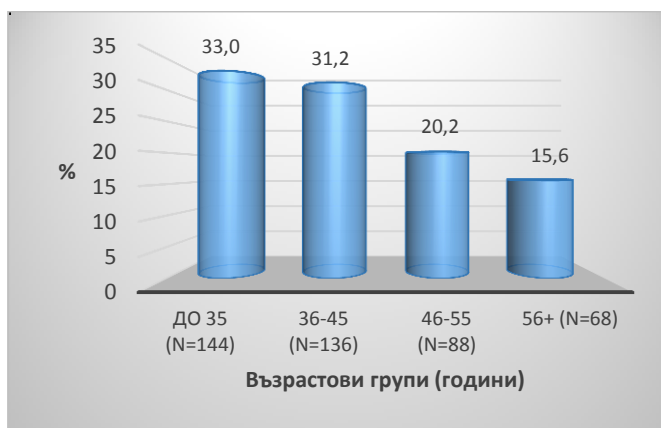
СОБСТВЕНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

МАТЕРИАЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Обект на наблюдението е професионалната удовлетвореност на лекарите по дентална медицина в Република България.

За целите на изследването е проведено анкетно проучване по *електронен път* в периода януари-декември 2012 г. сред 1427 лекари по дентална медицина, избрани на случаен принцип от 107 населени места в Р България. Попълването на анкетната карта от всеки един от отговорилите бе прието като форма на индивидуално съгласие за участие в проучването. Отговор беше получен от 436 дентални лекари, разделени в следните възрастови групи: до 35 г. – 144, 36-45 г. – 136, 46-55 г. – 88, 56 и повече години – 68 души (фиг.1).

Фиг. 1. Честотно разпределение на денталните лекари по възрастови групи

Разпределението по пол е съответно: мъже - 190, жени – 246 (фиг. 2).

Фиг. 2. Честотно разпределение на изследвания контингент по полова принадлежност

Логическа единица на наблюдение съобразно целта и задачите на проучването е всяко лице, попаднало в репрезентативната извадка от общия брой лекари по дентална медицина, в съответните възрастови групи и населени места (фиг.1 и фиг. 2).

Техническа единица на наблюдение са случайно подбрани за целите на проучването населени места в Р България (табл.1).

Таблица 1. Честотно разпределение на участниците в проучването по местоположение на денталната практика

Местоположение на денталната практика	Брой	Относителен дял (%)	Sp
Село	22	5,05	1,05
Малък град	92	21,10	1,95
Голям град	190	43,58	2,37
Столица-център	80	18,35	1,85
Столица-жилищен квартал	52	11,93	1,55
Общо	436	100,00	

Признаци на наблюдение, изследвани в настоящото проучване са:

1. Признаци, свързани със социо-демографската характеристика на наблюдаваните лица (възраст, пол, трудов стаж, местоположение на денталната практика).

2. Признаци, характеризиращи професионалната удовлетвореност на лекарите по дентална медицина (източници и степен на удовлетворение от избраната професия, реализация на очакванията и готовност за повторен избор на същата професия).

3. Признаци, свързани с основните мотиви за избор на професията „дентална медицина”.

4. Признаци, характеризиращи условията на труд в денталната практика (собственост на денталния кабинет, дентална апаратура и обзавеждане, работа с помощен персонал, планиране на работния график, продължителност на работното време, вид на извършваните клинични дейности, възможност за консултация със специалист, дейности, които не са свързани пряко с лечението на пациента, комуникации, стрес).

5. Признаци, характеризиращи възможностите за професионално развитие на денталните лекари (желание за следдипломно обучение, възможност и време за продължаващо обучение, прекъсвания в кариерата).

6. Признаци, свързани със самооценката за доходите на денталните лекари (източници за формиране на доходите, размер на доходите от денталната практика).

7. Признаци, характеризиращи наличието на дейности, извън денталната практика (странични интереси и хоби извън професионалните, свободно време).

8. Признаци, свързани с професионалното планиране и желанието за работа след пенсиониране на денталните лекари.

МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Метод за събиране на първичните данни

За целите на изследването е проведено анкетно проучване по електронен път през 2012г. (пилотно проучване – м.януари 2012 и същинско проучване – м.ноември-декември 2012г.).

Извършеното анкетно проучване е изградено, чрез най-съвременните системи и програми за обработка на данни на Microsoft.

Сървърна част:

Операционна система: Microsoft Windows Server 2008 R2

База Данни: Microsoft SQL Server 2008

Уеб сървър: Internet Information Server 7.5

Сървърна програма за събиране и обработване на резултатите:

Microsoft Sharepoint Server 2010

Основни регистрационни документи и инструмент на проучването

За целите на настоящото проучване е използван следния инструментариум:

1. Анонимна **анкетна карта**, съдържаща 37 въпроса (фиг.3).

Забележка: Техническото изпълнение на горепосочения метод е осъществено със съдействието на инж. Пламен Димов

Firefox 127.0.0.0 | Home | Windows Server 2008 R2 ... | Windows Server 2008 R2 x64 | Windows Server 2012

Действия за сайта

Анкетни > Анкета ФДМ : Отговор на това проучване

Начална страница

Вашата възраст е: *

Вашият трудов стаж е: *

Вашият пол е: *

Денталната си практика упражнявате в: *

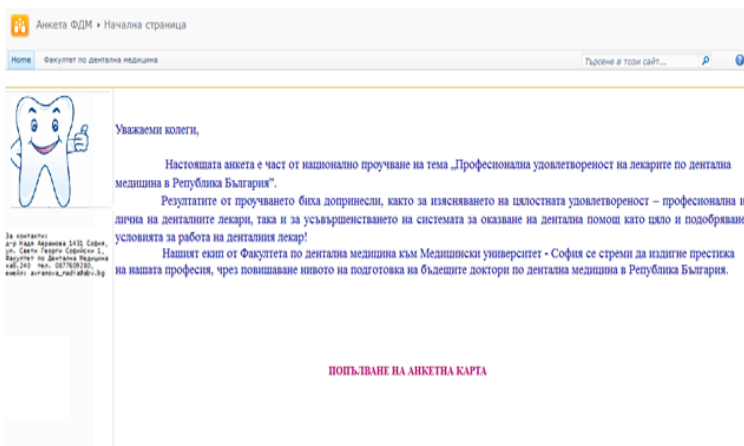
- Собствен дентален кабинет
- Дентален кабинет под наем

Вашата практика се намира в: *

- Столица-център
- Столица-жилищен квартал
- Голям град
- Малък град
- Село

Фиг.3. Анкетна карта – начални въпроси

След предварително дадени инструкции относно темата на проучването и начинът за правилното попълване на анкетната карта (фиг.4 и фиг.5), респондентите бяха помолени да отговорят на тридесет и седемте въпроса, съдържащи се в нея.

Фиг.5. Начална страница на сайта

2. За установяване степента на професионално удовлетворение е използвана **тристепенна скала** -

I степен – напълно удовлетворени

II степен – частично удовлетворени

III степен - неудовлетворени

3. Факторите, които оказват влияние върху професионалната удовлетвореност също са оценени по тристепенна скала: незначително, средно и максимално (Likert-type scale) – фиг.6.

Оправдаха ли се очакванията Ви досега? *

Удовлетворен ли сте от избраната професия? *

Според Вас кои от следните фактори Ви носят най-голямо удовлетворение от работата?
Посочете по приложената тристепенна скала:

	незначително 1	средно 2	максимално 3
Финансовото възнаграждение	☐	☐	☐
Признанието и уважението на хората	☐	☐	☐
Удовлетвореността от добрите резултати на работата ни	☐	☐	☐
Фактът, че помагам на хората	☐	☐	☐
Това, че имам възможност да работя със съвременни технологии в практиката си	☐	☐	☐
Колегалните и етични отношения с помощния персонал	☐	☐	☐
Това, че мога да вземам сам клинични решения	☐	☐	☐

Ако сега трябваше да избирате професия, бихте ли избрали отново „дентална медицина“? *

Administrator: ... Internet Inform... DNS Manager Server Manager Анкета ФДМ ... Active Dire

Фиг.6. Скали за оценка на професионалната удовлетвореност

Статистически анализи и подходи при обработка на данните

Данните бяха въведени и обработени със статистическия пакет IBM SPSS Statistics 19.0. За ниво на значимост, при което се отхвърля нулевата хипотеза бе избрано $p < 0,05$.

Бяха приложени следните методи:

1.Дескриптивен анализ – в табличен вид е представено честотното разпределение на разглежданите признаци, разбити по групи на изследване.

2.Графичен анализ – за визуализация на получените резултати.

3.Алтернативен анализ – за сравняване на относителни дялове.

4.Тест χ^2 и екзактен тест на Фишер – за проверка на хипотези за наличие на връзка между категорийни променливи

Забележка: Статистическата обработка на данните е направена със съдействието на доц. Генчо Генчев

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Резултати от проучване зависимостта между професионалната удовлетвореност и социо-демографските характеристики на денталните лекари

От особен интерес за целта на настоящото проучване е изясняването на въпроса дали съществува статистически значима зависимост между социо-демографските характеристики на денталните лекари (възраст, трудов стаж, пол, местоположение и собственост на денталната практика) и професионалната удовлетвореност.

Направеният анализ, показва следните резултати (табл. 2).

За възрастовата група до 35 години най-често посочвания тип професионална удовлетвореност е частичната, като съществува статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и възрастта.

За 36-45 годишните най-често посочвана е пълната професионална удовлетвореност, като отново съществува статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и възрастта.

За по-възрастните дентални лекари (46-55 години и 56+ години) – отново най-често срещана е пълната професионална удовлетвореност, макар че само в алгебричен план.

Таблица 2. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и възраст

Професионална удовлетвореност / Възрастови групи (години)	Не – удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
До 35	2(12,5) ^a	66(50,8) ^b	76(26,2) ^a	144(33,0)
36 – 45	10(62,5) ^a	22(16,9) ^b	104(35,9) ^c	136(31,2)
46 – 55	2(12,5) ^a	24(18,5) ^a	62(21,4) ^a	88(20,2)
56+	2(12,5) ^a	18(13,8) ^a	48(16,6) ^a	68(15,6)
Общо Брой; (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

За групата с трудов стаж до 10 години най-често посочвания тип професионална удовлетвореност е частичната, като съществува статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и трудовия стаж.

При денталните лекари с 11-20 години трудов стаж преобладава липсата на професионална удовлетвореност.

За имащите трудов стаж между 21 и 30 години най-често срещана е пълната професионална удовлетвореност, макар и без статистическа значимост.

При анкетираните с трудов стаж над 30 години преобладаваща е частичната професионална удовлетвореност, но отново само в алгебричен план (табл.3).

Таблица 3. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и трудов стаж

Професионална удовлетвореност / Трудов стаж (години)	Не-удовлетворени Брой; (%)	Частично удовлетворени Брой; (%)	Напълно удовлетворени Брой; (%)	Общо Брой; (%)
До 10	6(37,5) ^{abc}	64(49,2) ^a	82(28,3) ^{bc}	152(34,9)
11 – 20	6(37,5) ^{abc}	22(16,9) ^a	92(31,7) ^{bc}	120(27,5)
21 – 30	2(12,5) ^a	20(15,4) ^a	66(22,8) ^a	88(20,2)
31+	2(12,5) ^a	24(8,5) ^a	50(7,2) ^a	76(17,4)
Общо Брой; (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

Резултатите от проведеното проучване показват, че **няма** статистически значима зависимост между половата принадлежност и професионалната удовлетвореност на денталните лекари (табл. 4).

Таблица 4. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и полова принадлежност ($p=0,265$)

Професионална удовлетвореност / Пол	Не-удовлетворени Брой; (%)	Частично удовлетворени Брой; (%)	Напълно удовлетворени Брой; (%)	Общо Брой; (%)
Мъже	10(62,5)	58(44,6)	122(42,1)	190(43,6)
Жени	6(37,5)	72(55,4)	168(57,9)	246(56,4)
Общо Брой; (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Статистически значим по-висок относителен дял на имащите частична и пълна професионална удовлетвореност се установява само при лекарите, имащи дентална практика в голям град (табл. 5).

Таблица 5. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и местоположение на денталната практика

Професионална удовлетвореност / Местоположение на денталната практика	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Село	2(12,5) ^a	4(3,1) ^a	16(5,5) ^a	22(5,0)
Малък град	6(37,5) ^a	24(18,5) ^a	62(21,4) ^a	92(21,1)
Голям град	2(12,5) ^a	58(44,6) ^b	130(44,8) ^b	190(43,6)
Столица-център	4(25,0) ^a	30(23,1) ^a	46(15,9) ^a	80(18,3)
Столица-жилищен квартал	2(12,5) ^a	14(10,8) ^a	36(12,4) ^a	52(11,9)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

По отношение на собствеността на денталната практика установихме, че съществува статистически значима зависимост с професионалната удовлетвореност (табл. 6). Тази зависимост се изразява в значимо по-висок процент на пълна удовлетвореност при имащите собствена дентална практика спрямо ползващите дентален кабинет под наем, при които доминира липсата на професионална удовлетвореност.

Таблица 6. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и собственост на денталната практика

Професионална удовлетвореност / Собственост на денталната практика	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Дентален кабинет под наем	10(62,5) ^a	58(44,6) ^a	64(22,1) ^b	132(30,3)
Собствен дентален кабинет	6(37,5) ^a	66(50,8) ^a	218(75,2) ^b	290(66,5)
Собствен дентален кабинет + дентален кабинет под наем	0(0) ^a	6(4,6) ^a	8(2,8) ^a	14(3,2)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

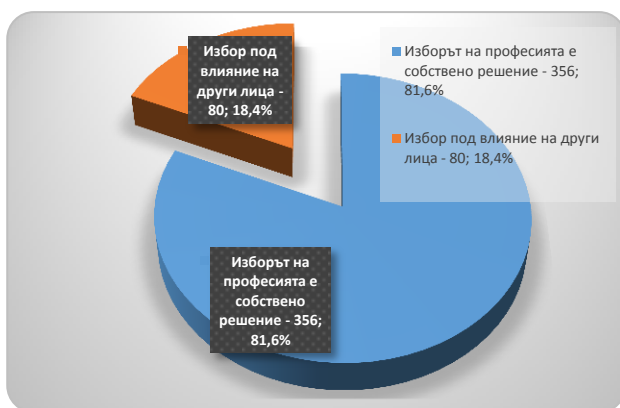
Резултати от установяване мотивите за избор на професията „дентална медицина” и връзката им с професионалната удовлетвореност

В настоящото проучване са анализирани няколко групи мотиви, базирани на специфичните характеристики на денталната професия и имащи потенциала да бъдат определящи за нейния избор от страна на практикуващите. Изследвани са следните групи мотиви:

- Професията „дентална медицина” е високо хуманна и благородна;
- Тя е авторитетна и уважавана;
- Осигурява самостоятелност и независимост;
- Осигурява финансова стабилност;
- Други мотиви;

Освен това е проучен и броят на лекарите по дентална медицина, за които професионалният избор е въпрос на собствено желание, както и онези лекари, за които този избор е станал под влияние на родители, близки, други лица или добрия пример. Анализирани са наличието или липсата на връзка между професионалната удовлетвореност и мотивацията на тези две групи дентални лекари ($p \geq 0,05$).

В резултат на проведеното проучване установихме, че близо 1/5 от отговорилите (18,4%) са избрали своята професия под влияние на други лица. За останалите (81,6%) професионалният избор е собствено решение (фиг. 7).

Фиг. 7. Честотно разпределение на анкетираните според мотивацията им за избор на денталната професия

Изследвайки споменатите по-горе мотиви за избор на професията, установихме, че за почти 2/3 от анкетираните лица (64%) водещият мотив е свързан с независимостта и самостоятелността, които осигурява практикуването на денталната професия. По-малък процент (40%) са избрали денталната професия, защото тя е хуманна и благородна, осигурява финансова стабилност (25%), авторитетна и уважавана

е (24%). Други мотиви за избора на професията изтъкват около 10% от респондентите (табл.7).

Таблица 7. Честотно разпределение на участниците в проучването по основни мотиви за избор на професията „Дентална медицина”

Основни мотиви	Брой	Относителен дял (%)	Sp
Професията е високо хуманна и благородна	176	40,37	2,35
Тя е авторитетна и уважавана	104	23,85	2,04
Осигурява самостоятелност и независимост	278	63,76	2,31
Осигурява финансова стабилност	108	24,77	2,06
Под влияние на родители, близки, добрия пример	80	18,35	1,85
Друг мотив	42	9,63	1,38

Забележка: сборът от процентите надвишава 100, тъй като някои от анкетираните са посочили повече от една мотивация.

Анализирайки мотивацията за избор на денталната медицина (дали решението е собствен избор или под влияние на други лица), установихме, че **няма** статистически значима разлика между нея и професионалната удовлетвореност (табл. 8).

Таблица 8. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и мотивацията за избор на професията

Професионална удовлетвореност \ Мотивация	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Изборът на професията е собствено решение	12(75,0) ^a	112(86,2) ^a	232(80,0) ^a	356(81,6)
Избор под влияние на други лица	4(25,0) ^a	18(13,8) ^a	58(20,0) ^a	80(18,4)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436;(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p \geq 0,05$)

Резултати от анализа на зависимостта между професионалната удовлетвореност и факторите на работната среда

Факторите на работната среда представляват хетерогенен комплекс от условия и дейности, при които се осъществява работата на денталния лекар. Считаме, че най-важните аспекти от условията на работната среда включват видът на дейностите в практиката (пряко касаещи и не касаещи пациентите); продължителността и правилното планиране на работното време; възможностите за консултация със специалист по отношение лечението на пациента; работата с помощен персонал; денталната апаратура и обзавеждане в кабинета, възможностите за професионално развитие и доходите от денталната практика и/или други източници.

1. Вид на извършваните дейности в денталната практика

След анализа на получените данни, установихме, че сред дейностите, които пряко касаят лечението на пациента, най-често посочваната дейност (45%) в денталната практика е “Приемам всички пациенти, без значение от клиничния казус“, следвана от „Избягвам пациенти с тежки системни нарушения“ с 29%. Най-малко (12%) са практикуващите дейности, свързани само със специалността им (табл. 9).

Таблица 9. Честотно разпределение на участниците в проучването по дейности в денталната практика

Дейности в денталната практика	Брой	Относителен дял (%)	Sp
Практикувам дейности, свързани само със специалността ми	54	12,39	1,58
Рядко извършвам хирургична дейност	104	23,85	2,04
Избягвам пациенти с тежки системни нарушения	126	28,90	2,17
Приемам всички пациенти, без значение от клиничния казус	196	44,95	2,38

Забележка: сборът от процентите надвишава 100, тъй като някои от анкетираните са посочили повече от една дейност.

Анализът на връзката между професионалната удовлетвореност и дейностите в клиничната практика показва наличие на статистически значимо по-нисък относителен дял на частичната удовлетвореност единствено при практикуващите дейности, свързани само със специалността им (табл. 10).

Таблица 10. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и дейности в денталната практика

Професионална удовлетвореност \ Дейности в денталната практика	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Практикувам дейности, свързани само със специалността ми	4(25,0) ^a	2(1,7) ^b	40(15,2) ^a	46(11,6)
Рядко извършвам хирургична дейност	4(25,0) ^a	18(15,5) ^a	48(18,2) ^a	70(17,7)
Избягвам пациенти с тежки системни нарушения	4(25,0) ^a	40(34,5) ^a	50(18,9) ^a	94(23,7)
Приемам всички пациенти, без значение от клиничния казус	4(25,0) ^a	56(48,3) ^a	126(47,7) ^a	186(47,0)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	116(100,0)	264(100,0)	396(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

За дейности, които не касаят пряко пациентите и са свързани с най-голям разход на време и психическо натоварване, участниците в проучването значително по-често (82%) са посочвали административните задължения пред санитарно-хигиенните (табл. 11).

Таблица 11. Разпределение на участниците в проучването по дейности, които не касаят пряко пациентите и са свързани с най-голям разход на време и психическо натоварване

Дейности, които не касаят пряко пациентите и са свързани с най-голям разход на време и психическо натоварване	Брой	Относителен дял (%)	Sp
Санитарно-хигиенни задължения	90	20,64	1,94
Административни задължения	358	82,11	1,84

Забележка: сборът от процентите надвишава 100, тъй като някои от анкетираните са посочили повече от един отговор. На въпроса не са отговорили 48 от участниците в проучването.

Дейностите, които не касаят пряко пациентите и са свързани с най-голям разход на време и психическо натоварване, оказват влияние върху професионалната удовлетвореност, като съществува статистически значима връзка между тези показатели. Едновременното наличие на санитарно-хигиенни задължения (поради липса на помощник) и административни задължения – документооборот, управление на практиката, планиране на финансите и др. е свързано в най-голяма степен с липса на професионална удовлетвореност, докато само административните задължения – с частична и пълна удовлетвореност (табл. 12).

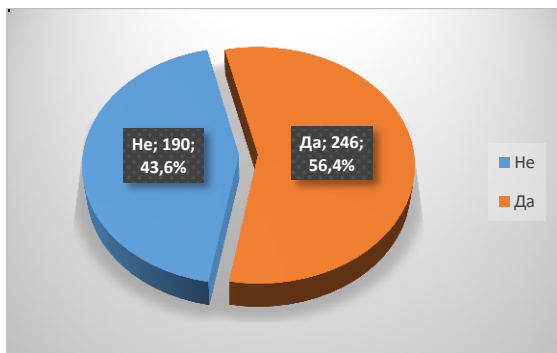
Таблица 12. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и други дейности в практиката

Професионална удовлетвореност / Други дейности в практиката	Не-удовлетворени Брой,(%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой,(%)
Санитарно-хигиенни	2(14,3) ^a	10(8,3) ^a	18(7,1) ^a	30(7,7)
Административни	6(42,9) ^a	88(73,3) ^b	204(80,3) ^b	298(76,8)
Санитарно-хигиенни и административни	6(42,9) ^a	22(18,3) ^b	32(2,6) ^b	60(15,5)
Общо Брой,(%)	14(100,0)	120(100,0)	254(100,0)	388(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

2. Работа с помощен персонал

След обработката на получените данни установихме, че 246 (56,4%) от участниците в проучването работят с помощен персонал, но голяма част – 190 (43,6%) са посочили отрицателния отговор (фиг. 8).

Фиг. 8. Честотно разпределение на денталните лекари според наличието или липсата на работа с помощен персонал

При интерпретирането на резултатите относно работата с помощен персонал, установихме че съществува статистически значима връзка между професионалната удовлетвореност и ползването на помощен персонал. Връзката се изразява в значимо по-висок относителен дял на пълна удовлетвореност при работещите с помощен персонал спрямо останалите – табл. 13.

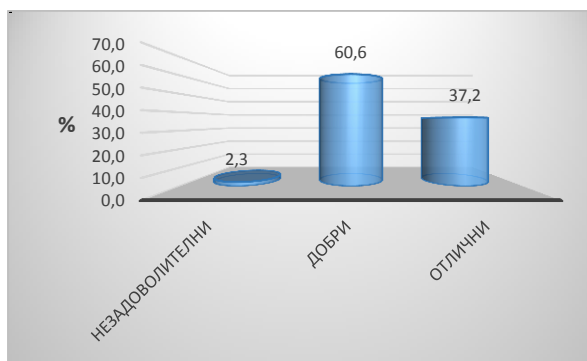
Таблица 13. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и работа с помощен персонал

Професионална удовлетвореност \ Работа с помощен персонал	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Не работят с помощен персонал	12(75,0) ^a	78(60,0) ^a	100(34,5) ^b	190(43,6)
Работят с помощен персонал	4(25,0) ^a	52(40,0) ^a	190(65,5) ^b	246(56,4)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталните означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

3. Дентална апаратура и обзавеждане

За установяване самооценката на денталните лекари относно условията на труд (дентална апаратура и обзавеждане) в техните кабинети, използвахме отново тристепенна скала (незадоволителни, добри и отлични условия). Преобладаващата част от анкетираните лица (61%) определят условията на труд в денталния им кабинет като добри, 37% като отлични и само 2% - като незадоволителни (фиг. 9).

Фиг. 9. Честотно разпределение на денталните лекари според самооценката им за условията на труд в денталния кабинет – дентална апаратура и обзавеждане

При денталните лекари, които работят при отлични условия на труд в денталния кабинет – дентална апаратура и обзавеждане, имащите пълна професионална удовлетвореност са значително повече от тези, които работят при незадоволителни условия. При последните с най-голям относителен дял е липсата на професионална удовлетвореност (табл.14).

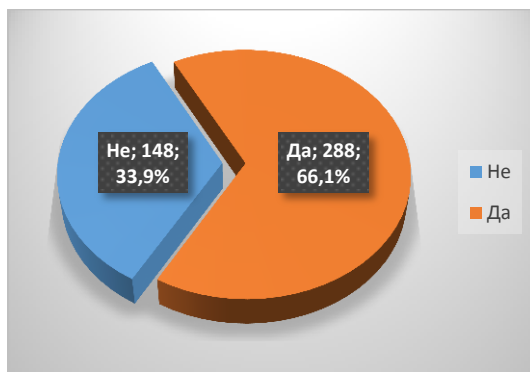
Таблица 14. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и условия на труд в денталния кабинет – дентална апаратура и обзавеждане

Професионална удовлетвореност	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Условия на труд в денталния кабинет – дентална апаратура и обзавеждане				
Незадоволителни	4(25,0) ^a	2(1,5) ^b	4(1,4) ^b	10(2,3)
Добри	8(50,0) ^a	96(73,8) ^a	160(55,2) ^a	264(60,6)
Отлични	4(25,0) ^{ac}	32(24,6) ^a	126(43,4) ^{bc}	162(37,2)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

4. Професионално развитие

След обработката на получените резултати установихме, че 288(66,1%) от участниците в проучването са заявили, че имат възможност и време за професионално развитие, а малко над 1/3 считат, че нямат такива възможности (фиг. 10).

Фиг. 10. Честотно разпределение на денталните лекари според наличието на възможност и време за професионално развитие

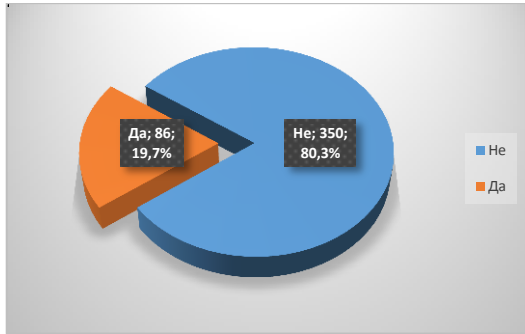
Денталните лекари, които имат възможност и време за професионално развитие притежават по-висок относителен дял на пълна професионална удовлетвореност спрямо нямашите такива възможности, при които преобладава професионалната неудовлетвореност. Съществува статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и наличието на възможност и време за професионално развитие (табл. 15).

Таблица 15. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и възможност и време за професионално развитие

Професионална удовлетвореност \ Възможност и време за професионално развитие	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Нямат възможност и време за професионално развитие	10(62,5) ^a	60(46,2) ^a	78(26,9) ^b	148(33,9)
Имат възможност и време за професионално развитие	6(37,5) ^a	70(53,8) ^a	212(73,1) ^b	288(66,1)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

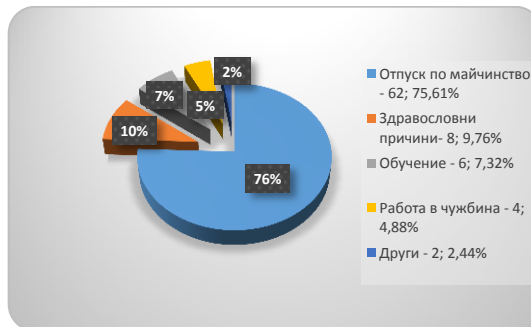
Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

Прекъсване в трудовата кариера отбелязват около 20% от участниците в проучването, но на болшинството това не им се е налагало (фиг. 11).

Фиг. 11. Честотно разпределение на денталните лекари според наличието на прекъсвания в кариерата

82 от участниците в проучването са посочили по каква причина и за какъв период от време са имали прекъсвания в кариерата си. Най-често прекъсването е било по повод бременност, раждане и отглеждане на дете (деца) – 62 (75,61%), но се съобщават и други причини: обучение – 6(7,32%), здравословни причини – 8(9,76%), работа в чужбина – 4(4,88%) и други причини – 2(2,44%) – фиг.12. Според получените отговори прекъсването в кариерата варира от няколко месеца до 5-6 години.

Фиг. 12. Честотно разпределение на денталните лекари според най-честите причини за прекъсване в кариерата

Лекарите без прекъсвания в кариерата са с по-висок относителен дял на частична и пълна удовлетвореност спрямо ималите такова прекъсване. Съществува статистически значима зависимост между прекъсванията в кариерата и професионалната удовлетвореност (табл. 16).

Таблица 16. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и прекъсвания в кариерата

Професионална удовлетвореност \ Прекъсвания в кариерата	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Не	10(62,5) ^a	112(86,2) ^{bc}	228(78,6) ^{ac}	350(80,3)
Да	6(37,5) ^a	18(13,8) ^{bc}	62(21,4) ^{ac}	86(19,7)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

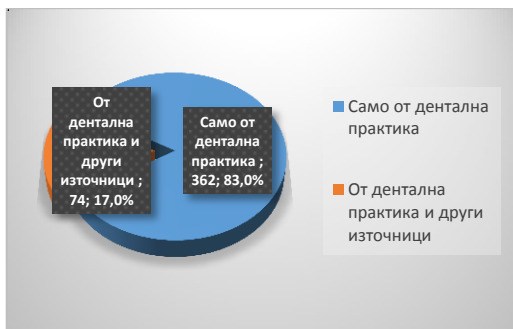
Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

5. Професионална удовлетвореност и доходи.

В настоящото проучване са изследвани два аспекта, характеризиращи доходите на денталните лекари:

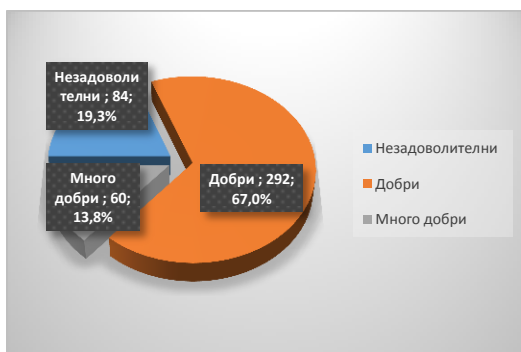
- Начин на формиране на доходите;
- Размер на доходите от денталната практика;

Основната част от анкетираните лица (83%) имат доходи само от денталната си практика, а останалите 17% - и от други източници (фиг. 13).

Фиг. 13. Честотно разпределение на денталните лекари според източниците на доходите им

Малко над 2/3 от участниците в проучването считат, че денталната практика им носи добри доходи, 19% незадоволителни и само 14% - много добри (фиг. 14).

Фиг. 14. Честотно разпределение на денталните лекари според самооценката им за доходите от денталната практика

Анализът на зависимостта между професионалната удовлетвореност и горепосочените характеристики на доходите на денталните лекари, показва наличието статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и самооценката за доходите. Тази зависимост се изразява в значимо по-висок процент на пълна удовлетвореност при имащите много добри доходи спрямо тези с незадоволителни (табл.17).

Таблица 17. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и самооценка за доходите

Професионална удовлетвореност \ Самооценка за доходите	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Незадоволителни	8(50,0) ^a	46(35,4) ^a	30(10,3) ^b	84(19,3)
Добри	8(50,0) ^a	84(64,6) ^a	200(69,0) ^a	292(67,0)
Много добри	0(0) ^a	0(0) ^a	60(20,7) ^b	60(13,8)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

Съществува статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и източниците на доходите. Зависимостта се изразява в значимо по-висок процент на пълна удовлетвореност при имащите доходи само от дентална практика спрямо получаващите и от други източници (табл.18).

Таблица 18. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и източниците на доходи

Професионална удовлетвореност \ Източници на доходите	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Само от дентална практика	10(62,5) ^a	98(75,4) ^a	254(87,6) ^b	362(83,0)
От дентална практика и други източници	6(37,5) ^a	32(24,6) ^a	36(12,4) ^b	74(17,0)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

Резултати от установените източници на стрес в денталната практика. Свободно време, странични интереси и хоби. Работа след пенсиониране и зависимост между тях и професионалната удовлетвореност

1. Източници на стрес в денталната практика.

Последиците от действието на стреса, като доказан хигиенен фактор, са свързани с наличието на разнообразни по своя характер разстройства от физиологично, психично и социално естество. Интерес за целта на настоящото проучване е определянето на основните източници на професионален стрес, характеризиращ ежедневието на лекарите по дентална медицина в нашата страна. Във връзка с това, денталните лекари бяха помолени да посочат трите най-стресогенни фактора в тяхната практика. На така зададения въпрос, отговор са дали общо 196 от участниците в проучването. След обработката на дадените отговори бяха изолирани общо 42 фактора, които денталните лекари са посочили като източници на стрес в практиката си. Бяха получени следните резултати:

• Близко 1/5 от денталните лекари са посочили на първо място *обицуването с конфликтни, нервни и емоционално възбудени пациенти – 39(19,9%), както и неплатежоспособните пациенти – 39(19,9%);*

„...да работя с неплатежоспособни пациенти, които имат остра нужда от дентално лечение...”

„...икономическа криза...”

„...да покрия изискванията ми за добра лечебна практика съобразно финансовото състояние на пациента...”

„...ниската платежоспособност на пациента, което води до компромиси в лечението...”

• Вторият най-стресогенен фактор се свързва с настъпилите *усложнения в хода на лечението – 32(16,33%);*

„...алергии, колапс, кървене, трудно за овладяване...”

- На трето място денталните лекари са посочили проверките от контролни органи (НЗОК, РЗИ и др.) – 25(12,76%), както и административните пречки – 25(12,76%) – фиг. 15.

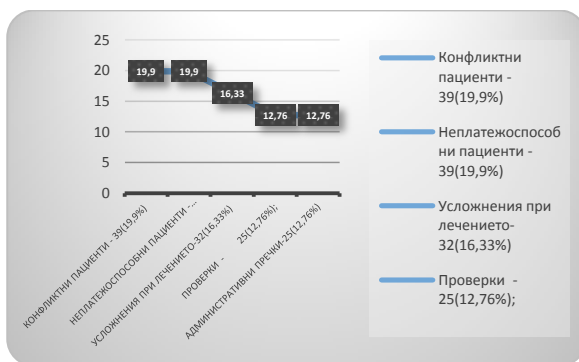
„...административни и лицензионни пречки от съответните органи...”

„...липса на електронна връзка с някои от институциите...”

„...държавата, в която работя, хората в държавата...”

„...тромава администрация при регистриране на нов кабинет с рентген...”

„... бюрократичните изисквания на различните институции...”

Фиг. 15. Честотно разпределение на денталните лекари според самооценката им за най-честите стресогенни фактори в практиката

На следващо място участниците в проучването са поставили следните фактори:

- Естеството на работата – 24(12,24%) – фиг. 16;

„...добрата и продължителна концентрация...”

„...голямото психическо натоварване...”

„...работата в микрополе...”

„...моят перфекционизъм, който не винаги е полезен...”

„...сложността и спецификата на манипулациите...”

„...риска при някои от манипулациите...”

„...продължителна работа в принудителна поза...”

- Отговорността, свързана с денталното лечение – 23(11,73%);

„...професията е много отговорна и тежка...”

„...очакването на пациентите винаги да се отзовеш...”

„...телефонните обаждания, неизвестността, има пациенти, които идват, когато си поискат...”

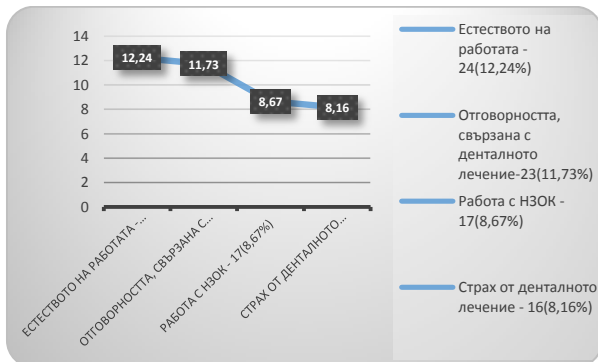
- Работа и взаимоотношения с НЗОК – 17(8,67%);

„...работата със здравна каса – бюрокрация и глоби за административни пропуски...”

„...лошото отношение на служителите на касата...”

- Страх от денталното лечение – 16(8,16%);

„...страхливите пациенти, на които трябва да им се моля да отворят устата си, за да си свърши работата...”

Фиг. 16. Честотно разпределение на денталните лекари според самооценката им за стресогенните фактори в практиката

2.Наличие на свободно време, странични интереси и хоби и връзката им с професионалната удовлетвореност

По-голямата част (52%) от анкетираните дентални лекари считат, че свободното им време е малко, 36% – достатъчно, а 12% заявяват, че нямат свободно време (табл. 19).

Таблица 19. Честотно разпределение на участниците в проучването по свободно време

Свободно време	Брой	Относителен дял (%)	Sp
Нямат свободно време	52	11,93	1,55
Имат малко свободно време	228	52,29	2,39
Имат достатъчно свободно време	156	35,78	2,30
Общо	436	100,00	

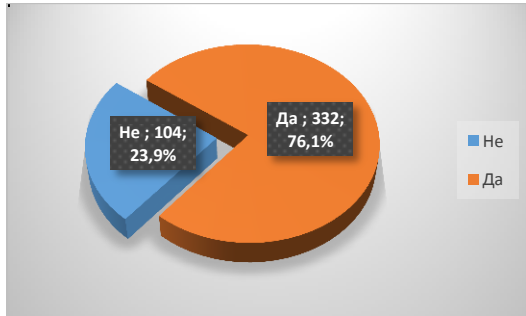
Проведеният статистически анализ показва, че съществува статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и наличието на свободно време. Зависимостта се изразява в значимо по-висок процент на пълна удовлетвореност при имащите малко свободно време спрямо нямащите такова. При имащите достатъчно свободно време с най-висок относителен дял е частичната професионална удовлетвореност (табл. 20).

Таблица 20. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и свободно време

Професионална удовлетвореност \ Свободно време	Не – удовлетво-рени Брой, (%)	Частично удовлетво-рени Брой, (%)	Напълно удовлетво-рени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Нямат свободно време	6(37,5) ^a	16(12,3) ^b	30(10,3) ^b	52(11,9)
Имат малко свободно време	4(25,0) ^a	54(41,5) ^a	170(58,6) ^b	228(52,3)
Имат достатъчно свободно време	6(37,5) ^{ac}	60(46,2) ^a	90(31,0) ^{bc}	156(35,8)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

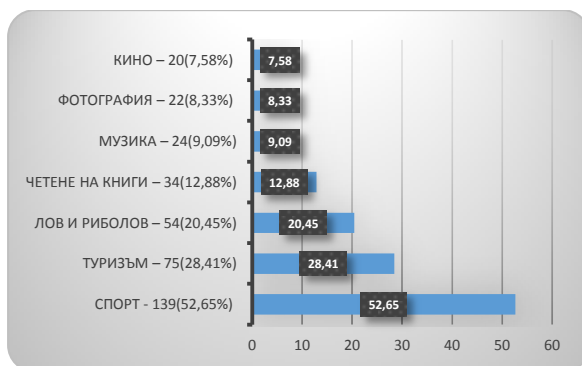
Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такова ($p < 0,05$)

Странични интереси и хоби извън професионалните имат (76%), малко над $\frac{3}{4}$ от участниците в проучването (фиг. 17).

Фиг. 17. Честотно разпределение на денталните лекари според наличието на странични интереси и хоби извън професионалните

Анкетираните лекари по дентална медицина бяха помолени да посочат кои са най-често практикуваните от тях дейности извън професионалните. Отговор беше получен от 264 от тях. След обработката на данните установихме голямо разнообразие от странични интереси и хобита на практикуващите лекари. Най-често посочваната дейност е спортуването – повече от половината от денталните лекари (около 53%) се занимават с някои от следните спортове – яхтинг, off-road, фитнес, ски, плуване, дайвинг, тенис, йога, бойни изкуства, голф, езда, разходки, излети сред природата, тенис на маса, самбо, шах, каране на колело. На второ място денталните лекари са посочили туризъм – 75(28,41%), следван от лов и риболов – 54(20,45%), четене на книги – 34(12,88%), музика – 24(9,09%), фотография – 22(8,33%) и кино – 20(7,58%) – фиг. 18.

Фиг. 18. Честотно разпределение на денталните лекари според вида на практикуваните хобита

След проведеният статистически анализ **не установихме** съществуването на статистически значима зависимост между наличието на хоби и професионалната удовлетвореност (табл. 21). Въпреки липсата на статистическа значима зависимост между професионалната удовлетвореност и наличието на хоби в свободното време, носещо положителни емоции, лекарите със странични интереси и хоби показват по-голям процент пълна и частична удовлетвореност в сравнение с останалите.

Таблица 21. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и странични интереси и хоби извън професионалните

Професионална удовлетвореност \ Странични интереси и хоби	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Не	4(25,0) ^a	36(27,7) ^a	64(22,1) ^a	104(23,9)
Да	12(75,0) ^a	94(72,3) ^a	226(77,9) ^a	332(76,1)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталите означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p \geq 0,05$)

3. Професионална удовлетвореност и работа след пенсиониране

Последният показател, който проучихме, беше желанието за работа след пенсиониране и наличието или липсата на връзка с професионалната удовлетвореност. Установихме, че една голяма част (60%) от анкетираниите дентални лекари имат намерение да продължат да работят след пенсионирането, но с намалени темпове, 37% считат, че това ще зависи от финансовото им състояние и само 5% са категорични че ще престанат да работят. Малко повече от тях (8%) изказват твърдата увереност, че ще продължат да работят в същите темпове (табл. 22).

Таблица 22. Честотно разпределение на участниците в проучването по желанието им за работа след пенсиониране

Работа след пенсиониране	Брой	Относителен дял (%)	Sp
Ще престана да работя	22	5,05	1,05
Зависи от финансовото ми състояние	162	37,16	2,31
Ще продължа да работя, но с намалени темпове	262	60,09	2,35
Да, в същите темпове	34	7,80	1,28

Забележка: сборът от процентите надвишава 100, тъй като някои от анкетираниите са посочили повече от един отговор.

Отговорът „Ще престана да работя“ в най-голяма степен е свързан с частична и пълна професионална удовлетвореност, като съществува статистически значима зависимост между изследваните показатели (табл.23).

Отговорът „Зависи от финансовото ми състояние“ е свързан в най-голяма степен с липса на професионална удовлетвореност и с частична удовлетвореност, като отново съществува статистически значима зависимост между тези показатели.

Отговорът „Ще продължа да работя, но с намалени темпове“ е свързан с пълна професионална удовлетвореност. Съществува статистически значима зависимост между посочените показатели.

Комбинираният отговор „Зависи от финансовото ми състояние + ще продължа да работя, но с намалени темпове“ е

свързан с частична и пълна професионална удовлетвореност и съществува статистически значима зависимост между тези показатели.

При останалите отговори не се установява статистически значима зависимост с професионалната удовлетвореност.

Таблица 23. Честотно разпределение на денталните лекари по професионална удовлетвореност и работа след пенсиониране

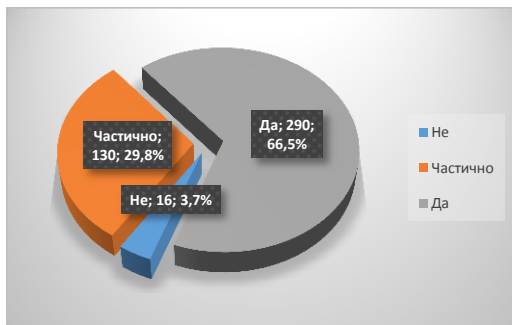
Професионална удовлетвореност Работа след пенсиониране	Не-удовлетворени Брой, (%)	Частично удовлетворени Брой, (%)	Напълно удовлетворени Брой, (%)	Общо Брой, (%)
Ще престана да работя	0(0) ^a	10(7,7) ^b	10(3,4) ^b	20(4,6)
Зависи от финансовото ми състояние	8(50,0) ^a	52(40,0) ^a	60(20,7) ^b	120(27,5)
Ще продължа да работя, но с намалени темпове	6(37,5) ^a	48(36,9) ^a	166(57,2) ^b	220(50,5)
Да, в същите темпове	2(12,5) ^a	4(3,1) ^a	26(9,0) ^a	32(7,3)
Зависи от финансовото ми състояние + ще продължа да работя, но с намалени темпове	0(0) ^a	14(10,8) ^b	26(9,0) ^b	40(9,2)
Зависи от финансовото ми състояние + да, в същите темпове	0(0) ^a	2(1,5) ^a	0(0) ^a	2(0,5)
Ще престана да работя + ще продължа да работя, но с намалени темпове	0(0) ^a	0(0) ^a	2(0,7) ^a	2(0,5)
Общо Брой, (%)	16(100,0)	130(100,0)	290(100,0)	436(100,0)

Забележка: еднаквите букви по хоризонталните означават липса на статистически значима разлика, а различните – наличие на такава ($p < 0,05$)

Резултати от установената цялостна степен на професионална удовлетвореност на лекарите по дентална медицина

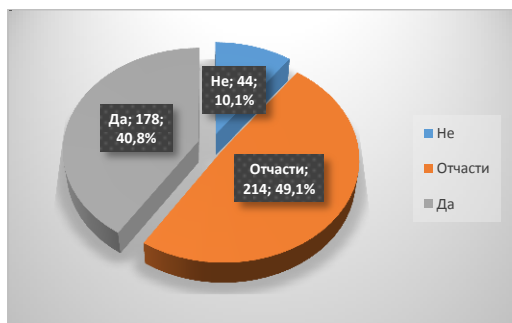
След подробният преглед на социално-демографските, професионални, икономически и психо-емоционални фактори, касаещи денталната професия и свързаната с нея степен на удовлетвореност, за установяване на последната, на респондентите бяха зададени няколко въпроса, касаещи пряко

тяхното ниво на удовлетвореност. Според използваната тристепенна скала (напълно удовлетворени, частично и неудовлетворени) и проведеният анализ на получените данни, установихме, че около 2/3 от анкетираните са удовлетворени от избраната професия, 30% - частично и по-малко от 4% - не са (фиг. 19).

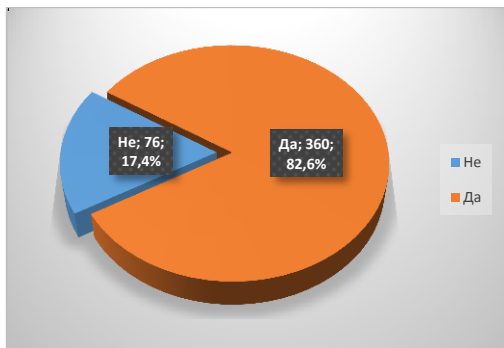
Фиг. 19. Отговори на въпроса «Удовлетворен ли сте от избраната професия?»

При близо половината (49%) от участниците в проучването очакванията, които са имали за избраната професия са се оправдали частично, за 41% - изцяло и само 10% са посочили отговора «Не» (фиг. 20).

Фиг. 20. Отговори на въпроса «Оправдаха ли се очакванията Ви досега?»

Ако отново трябваше да избират денталната медицина за своя професия, 83% биха го направили отново, а 17% - не (фиг.21).

Фиг. 21. Отговори на въпроса «Ако сега трябваше да избирате професия, бихте ли избрали отново „дентална медицина”?»

За определяне степента на влияние на различните фактори от работната среда върху професионалната удовлетвореност, беше използвана тристепенна скала (Likert-type scale). Отговор на въпроса: „Според Вас кои от следните фактори Ви носят най-голямо удовлетворение от работата?” са посочили 412 от анкетираните лица. Удовлетвореността от добрите клинични резултати (77%), фактът, че „помагам на хората” (59%), това, че „мога да вземам сам клинични решения” (59%) и признанието и уважението на хората (55%) са най-удовлетворителните аспекти от работата. С по-малка степен на удовлетворение се свързват възможностите за работа със съвременни технологии в практиката (43%) и финансовото възнаграждение от нея (67%). Най-малко удовлетворителният аспект, свързан с работата, се асоциира с колегиалните и етични отношения с помощния персонал (38%) – табл. 24.

Таблица 24. Процентно разпределение на степента на влияние на фактори, свързани с денталната професия и удовлетворението от нея

Удовлетворение от работата Фактори	Незначително	Средно	Максимално
Финансовото възнаграждение	10%	67%	20%
Признанието и уважението на хората	6%	39%	55%
Удовлетвореността от добрите клинични резултати	1%	21%	77%
Фактът, че „помагам на хората”	6%	33%	59%
Възможността за работа със съвременни технологии	15%	43%	40%
Колегиалните и етични отношения с помощния персонал	38%	37%	22%
Възможността за вземане на самостоятелни клинични решения	6%	32%	59%

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

От изпълнението на поставената цел, чрез проведеното анкетно проучване и в резултат на проведения анализ на получените резултати, можем да направим следните заключения:

1. Социо-демографски характеристики на денталните лекари и професионална удовлетвореност – заключения.

Доказана е зависимостта между възрастта на практикуващите и професионалната им удовлетвореност. **Денталните лекари във възрастовата група от 36 до 45 години се характеризират с най-висока степен на удовлетвореност.**

Не съществува статистически значима зависимост между половата принадлежност на лекарите по дентална медицина и професионалната им удовлетвореност.

С най-високи нива на удовлетвореност са денталните лекари, които притежават практика в големите градове в нашата страна.

Денталните лекари, които работят в собствен дентален кабинет имат по-висока степен на професионална удовлетвореност спрямо работещите под наем.

2. Професионална удовлетвореност и мотиви за избор на денталната професия – заключения.

Около 1/5 (18,4%) от денталните лекари, участващи в проучването, са направили професионалната си ориентация под влияние на други лица, а останалите 81,6% са разчитали в най-голяма степен на собствената си мотивация, изтъквайки различни мотиви за това. Като водещ мотив за избора на денталната медицина се посочва самостоятелността и независимостта на професията – 64%, следван от това, че тя е хуманна и благородна

– 40%, осигуряваща финансова стабилност – 25% и е авторитетна и уважавана – 24%. Въпреки това, **не е установено наличието на статистически значима зависимост между професионалната удовлетвореност и мотивацията за избор на денталната медицина.** Нещо повече, лекарите, които са направили своя избор под влияние на други лица показват три пъти по-малка степен на неудовлетвореност спрямо тези, за които изборът на професията е собствено решение. Този факт доказва, че **отношението, предварителната нагласа и представите на денталните лекари за характера на избраната професия не са достатъчно ясни, което е сериозна предпоставка за бъдещо професионално неудовлетворение.**

3. Професионална удовлетвореност и фактори на работната среда – заключения.

В резултат на проведеното изследване можем да направим следните заключения по трета задача, касаещи наличието или липсата на зависимост между професионалната удовлетвореност и факторите на работната среда. **Установихме статистически значима зависимост на професионалното удовлетворение от следните фактори на работната среда:**

- **Вид на извършваните дейности в практиката** – работещите само по специалността си имат по-ниска удовлетвореност от лекарите, които приемат всички пациенти, без значение от клиничния казус;
- **Дейности, несвързани пряко с лечението на пациента** – извършването на административни и санитарно-хигиенни задължения също се свързва с по-ниски нива на професионална удовлетвореност;
- **Работа с помощен персонал** – наличието на помощен персонал в денталната практика е предпоставка за достигане на по-високи нива на удовлетвореност от извършваните дейности;

- **Продължаващо обучение** - имащите възможност и време за следдипломно обучение се характеризират и с по-висока степен на професионалната си удовлетвореност спрямо лекарите, които нямат такива възможности;
- **Прекъсвания в кариерата** – лекарите по дентална медицина, които не са имали прекъсвания в кариерата си имат по-висока степен на удовлетвореност в сравнение с другата група, които са прекъсвали денталната си практика по различни поводи;

По-голямата част от денталните лекари оценяват доходите си от денталната практика като добри и много добри. Въпреки това, около 1/5 от изследваните лица са определили доходите си като незадоволителни, а 17% имат доходи и от други източници, освен от денталната практика.

Доказана е връзката между професионалната удовлетвореност и доходите, получени от дентална практика, изразяваща се в следните две направления:

- Лекарите по дентална медицина, които съобщават, че имат доходи само от дентална практика, притежават по-висока степен на професионална удовлетвореност спрямо колегите си, които имат доходи и от други източници;
- Денталните лекари, които са оценили доходите си от денталната практика като много добри, имат по-високи нива на професионална удовлетвореност в сравнение с останалите, които са определили доходите си като незадоволителни;

4. Източници на стрес в денталната практика, свободно време и хоби, работа след пенсиониране и професионална удовлетвореност – заключения.

4.1. Източници на стрес в денталната практика.

В заключение може да се каже, че практикуващите дентални лекари в нашата страна са в състояние да

идентифицират **голям брой стресогенни фактори**, асоциирани с тяхната дейност. Определянето на основните стрес-индуциращи фактори в денталната практика е от първостепенно значение за разработването на **ефективни стратегии за справяне със стреса**, оттук избягване на негативните последици от неговото действие и съответно повишаване трудоспособността на практикуващите, качеството и удовлетвореността от извършваните дейности.

4.2. Свободно време, странични интереси и хоби и професионална удовлетвореност.

В резултат на изследването можем да потвърдим, че липсата на свободно време е свързана в най-висока степен и с липса на професионална удовлетвореност.

При имащите странични занимания и хоби, извън професионалните - над $\frac{3}{4}$ от участващите в проучването дентални лекари – не установихме наличие на статистически значима връзка с професионалната удовлетвореност.

4.3. Професионална удовлетвореност и работа след пенсиониране.

Желанието за работа след пенсиониране е въпрос както на личен избор, така и на редица обективни обстоятелства, произхождащи от конкретните условия, при които работят денталните лекари. Според резултатите от настоящото проучване само 8% от денталните лекари са заявили, че имат намерение да работят в същите темпове. По-голямата част (60%) ще работят, но с намалени темпове и много малка част (5%) възнамеряват да престанат да практикуват денталната професия. Точно при последната група беше установена най-висока степен на професионална удовлетвореност. Това важи и за лекарите, които ще продължат да работят с намалени темпове. При имащите намерение да работят в същите темпове не се установи

статистически значима зависимост с професионалната удовлетвореност.

5. Степен на професионална удовлетвореност на лекарите по дентална медицина – заключения

Установени са нивата на професионална удовлетвореност на лекарите по дентална медицина у нас, като последните демонстрират сравнително **висока степен на удовлетвореност от извършваните дейности:**

- 2/3 от участниците в проучването - **66.5% са напълно удовлетворени от професията си;**
- При 40,8% очакванията, които са имали, напълно са се оправдали;
- По-голямата част (83%) биха избрали отново същата професия, ако сега трябваше да избират;

Въпреки това, 4% от денталните лекари не са удовлетворени от професията си, при 10% очакванията не са се реализирали, **а почти 1/5 (17%) не биха избрали отново същата професия.**

Според дадената самооценка от денталните лекари относно най-удовлетворителните аспекти в практиката им, последните могат да се подредят по значимост в следния ред: удовлетвореността от постигнатите клинични резултати, независимостта и социалният престиж, присъщи на денталната професия.

ОБЩИ ИЗВОДИ

В изпълнение на поставената цел и задачи на изследването могат да бъдат направени следните общи изводи:

1. Професионалната удовлетвореност представлява сложен и многостранен психо-социален феномен. Реализирането на по-високи нива на удовлетвореност от денталните дейности влияе в значителна степен върху качеството на предоставяното лечение и участва във формирането на елементите на добрата клинична практика.

2. Като цяло денталните лекари в нашата страна демонстрират високи нива на професионалната си удовлетвореност. Само една незначителна част от тях са неудовлетворени от професията си.

3. Връзката на професионалната удовлетвореност с факторите, които са във фокуса на настоящото проучване, потвърждава нашата хипотеза, че работата в големите градове и в собствен дентален кабинет, вида на извършваните дейности в денталната практика, липсата на административни и санитарно-хигиенни задължения, работата с помощен персонал, наличието на възможност и време за продължаващо обучение, липсата на прекъсвания в кариерата и ефективните комуникации на работното място допринасят за по-голяма професионална удовлетвореност.

4. Денталните лекари с много добри доходи, тези, които имат свободно време и намерение да преустановят работа след пенсиониране също имат по-високи нива на професионална удовлетвореност.

ПРИНОСИ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧНИ

1. Проведено е социологично проучване, обхващащо 436 лекари по дентална медицина, анкетирани в периода ноември-декември 2012г.

2. Представено е честотното разпределение на социодемографските и професионални характеристики на участниците в проучването.

3. Изследвано е значението на мотивите за избор на денталната медицина като професионална ориентация.

4. Анализирани са зависимостите между професионална удовлетвореност и работните условия на лекарите по дентална медицина.

5. Установени са връзките между денталната професионална удовлетвореност и икономическите фактори (доходи).

6. Анализирани са зависимостите между професионалната удовлетвореност, наличието на свободно време и хоби, като и желанието за работа след пенсиониране на лекарите по дентална медицина.

НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ

1. Създадена е анкетна карта за установяване степента на професионална удовлетвореност на лекарите по дентална медицина.

2. Апробирана и усъвършенствана е методиката за събиране и обработване на социологическа информация чрез приложението на анкетна карта в електронен вариант.

3. В резултат от проведеното проучване са установени основните детерминанти на денталната професионална удовлетвореност, водещи до постигане и повишаване, както на икономическата, така и на медицинската и социална ефективност на лекарите по дентална медицина.

НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ
ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Аврамова Н., Янева Кр. Професионална удовлетвореност. Модели на професионална удовлетвореност – I част. Здравна политика и мениджмънт. 2011, 11(4):73-78.

2. Аврамова Н., Янева Кр. Професионална удовлетвореност в денталната практика – част II. Здравна политика и мениджмънт. 2011, 11(5):40-45.

3. Аврамова Н., Янева Кр. Предпоставки за удовлетвореност на денталните лекари от собствената им професия. Обществено дентално здраве, дентално образование и дентална практика – реалност и перспективи. С., изд. „Симелпрес”, 2012, 38-48.

4. Аврамова Н., Янева Кр. Комуникации и професионално удовлетворение в денталната практика. Медицински мениджмънт и здравна политика. 2012, (3):9-26.

5. Аврамова Н., Янева Кр. Професионална удовлетвореност в денталната практика – пилотно проучване. Проблеми на денталната медицина. 2013, 39(2): 43-50.

НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Аврамова Н. Предиктори на професионалната удовлетвореност в денталната практика. Орална презентация. Тържествена научна сесия, посветена на 20-годишнината от основаване на Катедра „Обществено дентално здраве”. 12.05.2012г.

2. Аврамова Н., Янева Кр. Влияние на факторите на работната среда върху професионалната удовлетвореност в денталната практика. Постерна презентация. 12ти научен конгрес на БЗС, Бургас, 14 – 17 юни 2012, сб.рез. стр. 53.

3. Аврамова Н., Янева Кр. Социо-демографски профил и степен на професионална удовлетвореност на лекарите по дентална медицина. Постерна презентация. 13ти научен конгрес на БЗС, Бургас, 13 – 16 юни 2013, сб.рез. стр. 75.

4. Avramova N., Yaneva Kr. Job satisfaction in dental practice in Bulgaria. PP. 17-th Congress of BaSS, Tirana, 3rd - 6th of May 2012, сб.рез. стр.157.

5. Avramova N., Yaneva Kr. Motivation for career choice and factors influencing job satisfaction of bulgarian dentists. PP. 18-th Congress of BaSS, F.Y.R.O.M., Skopje, 25-28 April 2013, Book of Abstracts, p.219.

6. Avramova N., Yaneva Kr, Dimov Pl. The effects of continuing education and career breaks on dental job satisfaction. PP. 19-th Congress of BaSS, Serbia, Belgrade, 24-27 April 2014, Book of Abstracts, p.246.